

บทที่ 5 ผลการศึกษา

5.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่ศึกษาซึ่งเป็นพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่และ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ อันเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้วางกรอบในการศึกษาทรัพยากรธรรมชาติ จำนวน 3 ชนิด ได้แก่ ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งทรัพยากรทั้ง 3 ชนิดดังกล่าวมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษามีการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นในการศึกษา ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ 3 ประเด็น ประเด็นแรก ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประเด็นที่สองได้แก่ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับประเด็นที่สามได้แก่ การบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

เพื่อให้เห็นความแตกต่างในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ศึกษา ผู้ศึกษาได้แบ่งวิวัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติออกเป็นสองยุค ได้แก่ ยุคแรกหรือยุคดั้งเดิม หมายถึง ระยะเวลาตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานของชุมชน การบุกเบิกที่ทำกินและที่อยู่อาศัย รวมถึงการเข้ามาดำเนินการสำรวจเพื่อประกาศพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง ระยะเวลาของยุคดั้งเดิมอยู่ในระหว่างปีพ.ศ. 2439-พ.ศ. 2526 สำหรับยุคที่สองหรือยุคปัจจุบัน ผู้ศึกษาได้กำหนดตั้งแต่ปีพ.ศ. 2527-ปัจจุบัน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่มาเป็นอย่างมาก ได้แก่ การสำรวจเพื่อประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม ประกอบด้วย ประการแรก การสำรวจเพื่อจัดตั้ง เขตห้ามล่าสัตว์ป่าแม่เลา - แม่สะ ในปี พ.ศ. 2527 และทำการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ ในปี พ.ศ. 2539 ประการที่สองได้แก่การสำรวจเพื่อจัดตั้งอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ในปี พ.ศ. 2530 และได้ประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดังในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งการเข้ามาดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ศึกษาอย่างมาก

5.1.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติยุคดั้งเดิม (พ.ศ. 2439 - พ.ศ. 2526)

ในอดีตการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ศึกษา ชุมชนจะมีอิสระในการควบคุมจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการดำรงวิถีชีวิตอยู่ของชุมชน ภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชน อันประกอบด้วยประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละชนเผ่า การบุกเบิกที่ตั้งชุมชนจะเป็น

บริเวณที่ใกล้เคียงกับที่ดินทำกินโดยส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณที่ราบหรือเนินเขาที่น้ำท่วมไม่ถึง โดยทุกชุมชนให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำ เช่น ลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดปี มีการรวมกลุ่มเป็น หย่อมบ้านโดยอาศัยระบบเครือญาติ การบุกเบิกที่ดินทำกินจะดำเนินการแผ้วถางป่าในบริเวณ พื้นที่ราบเพื่อใช้ปลูกข้าวไร่แล้วค่อยปรับเป็นพื้นที่นาด้วยเหตุผลที่มีพื้นที่ราบจำนวนน้อยจึงพบว่า มีการแผ้วถางป่าบริเวณภูเขาเพื่อปลูกข้าวไร่ บริเวณไหล่เขาส่วนบริเวณที่ถัดออกจากหมู่บ้าน จะพบว่าราษฎรใช้ประโยชน์ ในการทำสวน

ชุมชนในพื้นที่รับผิดชอบ หน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ ประกอบด้วยชุมชนที่มีชาติพันธุ์ แตกต่างกันถึง 4 ชาติพันธุ์ คือ ชาวไทยพื้นเมือง ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เผ่ามูเซอ และเผ่าอีเก้อ ทำให้จารีตประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ มีความแตกต่างและคล้ายคลึงกัน เช่น ภาษา การแต่งงาน การสร้างบ้านเรือน การประกอบอาชีพ ในการศึกษาพบว่า ชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่มีการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ ดังต่อไปนี้

1. ชาวไทยพื้นเมือง ในพื้นที่ประกอบอาชีพในการทำสวนเมี่ยง (สวนชา) เป็นส่วน ใหญ่ถึงร้อยละ 90 รองลงมาเป็นการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งได้แก่วัวโดยปล่อยให้หากินในพื้นที่สวนเมี่ยง การทำสวนเมี่ยงเป็นทั้งระบบนิเวศเกษตรและระบบการจัดการทรัพยากรซึ่งเป็นผลผลิตของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดและดำเนินมาเป็นเวลานานแล้ว ในด้านของระบบนิเวศเกษตรสวน เมี่ยง ประกอบไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพของพืชทั้งที่เป็นอาหารและเป็นวัตถุดิบเพื่อการ ดำรงชีวิตของชุมชน องค์ประกอบที่สำคัญของสวนเมี่ยงประกอบไปด้วยต้นไม้ เมี่ยง ไม้พื้นล่าง และวัว โดยต้นไม้มีบทบาทในการควบคุมบรรยากาศใกล้ผิวดิน และการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ส่วนไม้พื้นล่างมีส่วนช่วยลดการชะล้างพังทลายของดินและมีบทบาทต่อการงอก การเจริญเติบโต ของกล้าไม้ ในด้านของระบบการจัดการทรัพยากรสวนเมี่ยงเป็นระบบที่เน้นการอนุรักษ์และ จัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน สวนเมี่ยงเป็นทั้งป่ากันชน เพื่อปกป้องป่าต้นน้ำ เป็นระบบ การจัดการแนวกันไฟเพื่อปกป้องไฟป่าและเป็นระบบที่อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่าง ยั่งยืน ส่วนในด้านของระบบการผลิต สวนเมี่ยงเป็นพื้นที่สวนที่มีลักษณะของป่ามีต้นไม้อ่อน กระจุกกระจิกไม่เป็นแถวเป็นแนว การที่ครัวเรือนขนาดเล็กดูแลและเก็บเมี่ยงในพื้นที่แห่งหนึ่งทำให้มี ความรู้สึกว่าเป็นสวน แต่เนื่องจากสวนเหล่านี้มีบริเวณต่อกันเป็นผืนใหญ่โดยไม่มีการแบ่งเขตแดน หรือการปักรั้วแสดงอาณาเขตอย่างชัดเจนเหมือนกับการทำสวนโดยทั่วไปจึงทำให้มีสภาพเหมือน ป่า

หากมองในแง่มุมมองทางด้านสังคมวัฒนธรรมแล้ว เมี่ยงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒน ธรรมการบริโภคและเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของคนไทยพื้นเมืองมาเป็นเวลา

ช้านานคนไทยพื้นเมืองในภาคเหนือนิยมเคี้ยวเมี่ยงหลังรับประทานอาหารหรือเป็นของว่างต้อนรับแขกผู้มาเยือน หรือในการทำงานบุญและงานเลี้ยงฉลองในโอกาสต่าง ๆ มักต้องมีเมี่ยงเป็นของต้อนรับโดยอาจทานพร้อมเกลือ ถั่ว มะพร้าวหั่นเป็นแว่น ซึ่ง กระทบยอดและเครื่องกินกับหมาก การบริโภคเมี่ยงยังเชื่อว่าช่วยให้มีกำลังวังชาคืนกลับมาหลังการทำงานเหนื่อยมาตลอดทั้งวัน เพราะคุณสมบัติของใบเมี่ยงช่วยกระตุ้นประสาทให้มีความรู้สึกสดชื่นช่วยให้ผู้บริโภคสามารถทำงานได้นานขึ้นโดยไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อยยิ่งไปกว่านั้นการทำสวนเมี่ยงยังเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคม นั่นคือความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในปัจจุบัน

2. ชาวกะเหรี่ยง เป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในด้านของการมีระบบการผลิตและวิถีชีวิตในลักษณะพึ่งพาและผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชาวกะเหรี่ยงมักตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ลุ่มลุ่มรอบด้วยเนินเขาใกล้กับแหล่งน้ำ และไม่ใช้ระบบรางน้ำไม่เข้าหมู่บ้าน แต่ชอบตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าเบญจพรรณ มีไม้ไผ่เป็นไม้หลักสลับกับป่าเต็งรังที่มีไม้พลวงเป็นไม้หลัก ระบบการผลิตของชาวกะเหรี่ยงมีลักษณะสอดคล้องกับระบบนิเวศและผืนป่าโดยรอบกล่าวคือชาวกะเหรี่ยงจะจัดประเภทของป่าเอาไว้หลายประเภท และทำการเพาะปลูกในลักษณะของการปลูกพืชหมุนเวียน ดังนั้น การตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านจึงมีลักษณะของการตั้งถิ่นฐานถาวรไม่ย้ายตามสถานะการใช้ที่ดินที่หมดความอุดมสมบูรณ์เหมือนกับชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ลักษณะเด่นของระบบการผลิตของชาวกะเหรี่ยง คือ การทำไร่หมุนเวียน โดยเริ่มทำการเตรียมพื้นที่ในช่วงเดือนมกราคม ชาวกะเหรี่ยงถือว่าไม้ไผ่เหมาะแก่การทำไร่ข้าวมากที่สุดเพราะดินมีความอุดมสมบูรณ์เป็นดินสีดำที่มีธาตุอาหารสูง เป็นป่าที่มีอายุของการฟื้นตัวเร็ว ภายในเวลาไม่ถึง 10 ปีซึ่งภายหลังจากทำไร่แล้วทั้งต้นไผ่และต้นไม้อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้แดง และไม้ประดู่ จะฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ในป่าไม้ไผ่ยังมีไม้ใหญ่ไม่มากนักทำให้ขั้นตอนการถางไร่ ไร่ไร่ และเผาไร่ เป็นงานที่ไม่หนักมากเกินไป เหตุผลเดียวกันนี้เอง ที่ทำให้ชาวกะเหรี่ยงไม่เลือกทำไร่ในเขตป่าดงดิบ เพราะต้องใช้แรงงานมากเกินไป

ในด้านของการจำแนกป่านั้น ป่าเบญจพรรณ ที่มีไม้ไผ่เป็นหลักจะเป็นป่าที่อยู่ใกล้บ้านมากที่สุด และประเภทของป่าไผ่ยังแบ่งออกเป็นอีกหลายชนิด คือ ป่าไผ่ไร่จะอยู่ใกล้บ้านที่สุด ถัดไปเป็นป่าไผ่ชางวอล และป่าไผ่ปล้องยาว ซึ่งหน่ออ่อนของไผ่แต่ละชนิดจะงายยอดไม่พร้อมกัน ไผ่ปล้องยาวขึ้นก่อนในเดือนมิถุนายน จากนั้นเป็นป่าไผ่ชางวอล ไผ่บงและไผ่ไร่ จากป่าไผ่จะเป็นป่าเต็งรังที่มีไม้เต็งรัง พลวง ซึ่งจะนำไปใช้ประโยชน์เพื่อทำเสาบ้าน อาศัยใบพลวงมุงหลังคาบ้าน พื้นที่ป่าประเภทนี้จะถูกอนุรักษ์เอาไว้ สำหรับการใช้สอย ไม่นำไปทำพื้นที่ไร่ เนื่องด้วย เพราะต้องการเก็บเอาไว้เป็นไม้ใช้สอย และเหตุผลใหญ่ คือเรื่องดิน ที่เป็นดินปนทรายไม่เหมาะแก่การ

เพาะปลูก ถัดจากป่าเต็งรังออกมาจะเป็นป่าดงดิบ ที่อยู่ไกลจากหมู่บ้านไป เป็นป่าที่มีไม้ใหญ่จำนวนมาก อยู่ในที่สูงชันมีความชื้นสูง จึงไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องไฟป่า ป่าประเภทนี้ ชาวกะเหรี่ยงไม่ค่อยได้เข้าไปใช้ประโยชน์ เพราะไม่เหมาะแก่การทำไร่ และยังไกลจากหมู่บ้าน

นอกจากนี้ ชาวกะเหรี่ยง ยังทำการจำแนกป่าตามการใช้สอย และตามความเชื่อด้วย โดยแบ่งป่าใช้สอยออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. ป่าใช้สอย ซึ่งจะเป็นแหล่งน้ำ แหล่งเชื้อเพลิง ที่อยู่อาศัยของสัตว์เล็กและที่ประกอบพิธีกรรม
2. ป่าช้า เป็นป่าที่ห้ามตัดฟันไม้เพราะถือว่ารบกวนผี
3. ป่าเหล่า คือ ป่าพื้นตัวจากไร่ เป็นที่ ๆ เคยทำไร่ แล้วปล่อยให้พักฟื้น 5 - 7 ปี ป่าบริเวณนี้ ถือเป็นแหล่งอาหารและยาให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บมาอย่างซีฟได้
4. ป่าห้วยนา หรือป่าเหนือผืนนา เป็นแหล่งต้นน้ำที่ใช้หล่อเลี้ยงนาหลุม
5. ป่าขุนห้วย เป็นป่าที่อยู่สูง และไกลจากหมู่บ้าน ถือเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ ซึ่งมีกฎห้ามบุกเบิกในป่านี้ แต่เก็บของป่าล่าสัตว์ได้

3. ชาวเขาเผ่ามูเซอ ตั้งบ้านตามสันดอย และที่ลาดเชิงดอย โดยเลือกที่อยู่ใกล้กับยอดเขา และเลี่ยงการตั้งหมู่บ้านใกล้น้ำ หรือแหล่งน้ำบริเวณ เพราะเกรงว่าสัตว์เลี้ยงจะไปทำให้แหล่งน้ำของหมู่บ้านสกปรก ชาวมูเซอจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงซึ่งทำการปลูกผืนอีกกลุ่มหนึ่ง ระบบการเพาะปลูกของชาวมูเซอ จึงมีลักษณะของการทำการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา โดยทำการผลิตในผืนดินนั้นๆ จนดินหมดความอุดมสมบูรณ์แล้ว ค่อยอพยพออกไป ชาวมูเซอจะทำการปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด และปลูกแตงโม พักทอง ข้าวฟ่าง มัน มะเขือเทศ กัลฉ่าย แตงกวา เป็นพืชเสริมรายได้ ส่วนพืชเงินสดในอดีต คือ ผืน พริกไทย และเนื้อสัตว์ที่ล่านำมาตากแห้ง ผืนและการล่าสัตว์เป็นเศรษฐกิจที่จะทำรายได้ให้กับชาวมูเซออย่างมาก นอกจากนี้ จะเลี้ยงหมู ไก่ เพื่อบริโภคภายในบ้าน เลี้ยงม้าและล่อ เพื่อใช้เป็นพาหนะบรรทุกของมากกว่าใช้วัว ควาย ชาวมูเซอชอบล่าสัตว์ จึงนิยมตั้งรกรากในบริเวณที่มีสัตว์มากพอสมควรในการคัดเลือกพื้นที่ปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลัก ชาวมูเซอจะเลือกจากการตรวจดูพรรณไม้ยืนต้น เกววัลย์และหญ้า โดยจะเลือกพื้นที่ที่มีพืชจำพวกก่อ ไม้ไผ่ เกววัลย์บางชนิด หญ้าคา และต้นปาล์วยืนอยู่ชุกชุม แสดงว่าที่ดินบริเวณนี้ เหมาะสมกับการทำไร่ข้าวและผืนเมื่อคัดเลือกพื้นที่ได้แล้ว ชาวมูเซอจะขุดต้นปาล์วยออกมาเผา เพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกต่อไป

4. ชาวเขาเผ่าอีก้อ ตั้งหมู่บ้านอยู่บนสันเขา ห่างถนนและเมืองแต่อยู่ใกล้ชาวเขาเผ่าอื่น ๆ มักตั้งหมู่บ้านในบริเวณที่รายล้อมไปด้วยพื้นที่ป่า เพื่อให้ป่าช่วยป้องกันพายุลมแรงและยังเป็นแหล่งต้นน้ำ รวมทั้งยังปกป้องตนเองจากโจรผู้ร้ายด้วย ชาวอีก้อมีประเพณีในการไม่ตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ เพื่อให้ต้นไม้ปกป้องตนเองจากภัยธรรมชาติ นอกจากนี้ชาวอีก้อยังมีความเชื่อว่าการตัดต้นไม้ใหญ่จึงอาจสร้างความโกรธเคืองให้กับผีป่า และทำอันตรายให้กับคนในหมู่บ้านได้ ชาวอีก้อจึงเลือกที่จะใช้ประโยชน์จากป่าในลักษณะของการนำเอาผลผลิตจากป่าไปใช้เพื่อเป็นอาหารและยาเป็นสำคัญ

ในอดีตชาวอีก้อทำการเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ ไปพร้อมกับการเป็นนักล่าสัตว์ ระบบการเกษตรของชาวอีก้อ มีลักษณะแบบตัดฟันโค่น เผา ในการทำไร่ ซึ่งรวมไปถึง การทำการเกษตรแบบที่ใช้ พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ในการเพาะปลูกยาวนาน และปล่อยให้ป่าฟื้นตัวอย่างยาวนานด้วย ชาวอีก้อ ปลูกข้าวเป็นพืชหลัก และยังปลูกพืชเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ขิง มะเขือเทศ ถั่ว พันธ์ุพื้นเมือง รวมทั้งไม้ ขิง ชา ครามและพืชสมุนไพรต่าง ๆ อีก้อจะปลูกฝิ่นเพื่อสูบมากกว่าขาย และเก็บผลผลิตจากป่าขายเพื่อเป็นแหล่งรายได้หลักของครอบครัว

ชาวอีก้อมีประเพณีความเชื่อที่เป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในหลายลักษณะด้วยกัน เช่น มีความเชื่อเรื่องการไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ เพราะถือว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการไม่เคารพนับถือต่อผี แต่ชาวอีก้อสามารถนำผลผลิตจากป่าไปใช้ได้ เช่น นำเอาใบไม้ เปลือก และรากไม้ไปใช้ทำยา และเก็บพืชผักเป็นอาหาร นอกจากนี้ แหล่งน้ำสำคัญจะตั้งอยู่ในหุบเขาใกล้หมู่บ้าน ซึ่งจะได้รับการปกป้องตามกฎหมายของกลุ่มโดยไม่ให้คนหรือสัตว์เลี้ยง เข้าไปรบกวนภายในอาณาบริเวณที่กำหนดและพื้นที่แหล่งน้ำจะต้องได้รับการทำความสะอาดทุกปี

จากการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในยุคดั้งเดิม พบว่า การทำไร่หมุนเวียน ใช้ระยะเวลาประมาณ 2-4 ปี จึงกลับมาใช้ที่เดิมอีก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการพักดิน ทำให้มีต้นไม้ขึ้นมาปกคลุม เป็นการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดิน สำหรับการไร่แรงงานจะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก และมีการเอามือเอารันกัน (ลงแขก) ผลผลิตข้าวไรที่ได้ในอดีต 20-30 ถังต่อไร่ พันธุ์ข้าวที่ปลูกมี 4 พันธุ์ คือ แพรกปี แพรกดอก ข้าวลาย และข้าวแดง การจัดการพื้นที่ทำกินจะมีการพูดคุยและตกลงกันภายในชุมชน และถ้าหากมีการทับซ้อนกันก็จะมีการตกลงขตชดเชยกัน โดยเป็นข้อตกลงร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชน ในพื้นที่ไร่ข้าวราษฎรจะปลูกพืชเกษตรหลากหลายในพื้นที่ไร่ข้าวด้วย อาทิเช่น พักทอง มะเขือ พริก ข้าวโพด ผักกาด เอาไว้เพื่อบริโภคในขณะที่รอผลผลิตข้าว อันแสดงถึงภูมิปัญญา ท้องถิ่นทำให้สามารถเข้าไปดูแลข้าวไร่ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถนำพืชที่ปลูกไว้มาบริโภคได้อีกด้วย นอกจากนี้ราษฎรจะมีการร่วมมือ

กันชุดลำเหมืองส่งน้ำจากฝายที่สร้างขึ้นแบบง่าย ๆ เพื่อส่งน้ำเข้าพื้นที่เกษตร ฝายต้นน้ำแบบง่าย ๆ ลักษณะของฝาย คือ การกันล้นด้วยไม้ ดิน และหิน เป็นตัวฝายแล้วชุดลำเหมือง หรือคลองส่งน้ำเข้าสู่ที่นา มีระบบการจัดแบ่งน้ำให้ทุกคนอย่างเป็นธรรม มีผู้นำที่เรียกว่า แก่ฝายหรือ แก่เหมือง เพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไปตามข้อตกลงของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายที่มีลักษณะเป็นข้อตกลงร่วมกัน แต่มากด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นยังมีการปรับปรุงและใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อมีการใช้ประโยชน์ก็มีการบำรุงรักษา โดยอาศัยความเชื่อที่นับถือสืบต่อกันมา มีการเลี้ยงผีฝายน้ำ ผีนา หากมีใครทำลายทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นการผิดผี ทำให้เกิดการยำเกรงสำนึกในบุญคุณของทรัพยากรธรรมชาติ การละเมิดข้อตกลงหรือข้อห้ามในชุมชน เช่น การเข้าไปตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำจะถูกลงโทษต่าง ๆ เช่น การขับออกนอกชุมชน นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์โดยตรงจากป่าในอดีตยังมีอยู่อย่างมากมาย เช่น ผักกูด กระจ่าง ผักหนาม หน่อหวาย กระเทียม ข่าป่า ผักติ้ว ผักหวาน และเห็ดนานาชนิด เช่น เห็ดหอม เห็ดลม เห็ดโคน เห็ดปลวก นอกจากนี้ยังมีหน่อไม้และสมุนไพรต่าง ๆ ที่คนในชุมชนอาศัยในการดำรงชีวิต โดยสามารถหาได้ตลอดปี และมีอยู่อย่างมากมาย อันแสดงให้เห็นว่าในอดีตในพื้นที่ศึกษามีการพึ่งพิง ป่าสูงมากหรือเกือบทั้งหมดในการดำรงชีวิตมีการพึ่งพิงป่าโดยสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่มีความสามารถในการแสวงหาสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิตทำให้ความจำเป็นในการใช้เงินมีน้อยมาก โดยส่วนใหญ่จะเป็นการแลกเปลี่ยน ทั้งจากภายในชุมชนเองหรือแม้จะมีการติดต่อกับภายนอกชุมชนก็ใช้การแลกเปลี่ยนด้วยเช่นกัน

สรุปในอดีตชาวบ้านในชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติอย่างพึ่งพิงกันมาตลอด ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยอาศัยกฎเกณฑ์ระเบียบประเพณีและจารีตที่นับถือสืบต่อกันมา อันแสดงให้เห็นว่าในอดีตชุมชนมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีการพัฒนาเป็น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” และสามารถแสดงให้เห็นถึงการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันระหว่าง “คนกับป่า” โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน

ก. สถานการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติยุคดั้งเดิม (พ.ศ. 2439 –2526)

ก่อนการจัดตั้งกรมป่าไม้ในปี พ.ศ.2439 ราษฎรในชุมชนในพื้นที่ศึกษาต่างมีอิสระในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยที่ชุมชนที่ศึกษาประกอบด้วยบ้านแม่แมม บ้านห้วยหก และบ้านทุ่งยั้ง มีประวัติการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกันกล่าวคือราษฎรชาวไทยพื้นเมืองเป็นราษฎรที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม ชาวกระเหรี่ยงเป็นราษฎรที่มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่กว่า 100 ปี สำหรับราษฎรชาวมูเซอและอาก้อ เป็นชนเผ่าที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 20-30 ปีที่ผ่านมา โดยที่แต่ละชุมชนต่างมีวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันไปซึ่งล้วนอาศัยวัฒนธรรม จารีตประเพณี

และความเชื่อต่าง ๆ มาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติประกอบกับในอดีตทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ยังอุดมสมบูรณ์ การคมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก ตลอดจนจำนวนประชากรยังมีเป็นจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับปัจจุบัน ปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคดั้งเดิมจึงมีน้อย หรือถ้ามีเกิดขึ้นก็มีการแก้ปัญหาในท้องถิ่น โดยอาศัยขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม จารีต ประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ

ทรัพยากรป่าไม้ ในพื้นที่ศึกษา เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ได้แก่ น้ำแม่แตงที่ไหลสู่น้ำปิง มีลำห้วย สาขาจำนวน 7 ลำห้วย ได้แก่ ห้วยแม่และ ห้วยแม่จอกม่อนเจียะ ห้วยยาง ห้วยแม่โง ห้วยป่าเมือง ห้วยดอกเต่า และห้วยทุ่งยี่วะ จากการสอบถามนายทองอินทร์ วงศ์ชาติ ผู้อาวุโสในพื้นที่ทราบว่าในพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วยป่า 3 ชนิด ได้แก่ ป่าดิบเขา ซึ่งอยู่ในพื้นที่บนสุด ในระดับรองลงมาเป็นป่าสนเขาและในระดับล่างจะเป็นพื้นที่ป่าเบญจพรรณ ซึ่งในป่าทั้ง 3 ชนิด เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติทั้งพืชและสัตว์ นายสาม จะดู ชาวบ้านทุ่งยี่วะกล่าวว่า ในอดีตทรัพยากรป่าไม้บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านอุดมสมบูรณ์ ไปด้วยไม้ขนาดใหญ่หลายคนโอบ แสงแดดไม่สามารถส่องถึงพื้นดินได้ แม้ในเวลาที่ไม่ตกสามารถเข้าไปหลบฝนได้ต้นไม้ได้ และจะพบว่าแม่น้ำฝนไหลบริเวณเปลือกต้นไม้เวลาฝนตก นอกจากนี้มีป่าอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่ายังสามารถพบเห็นและสามารถล่ามาประกอบอาหารได้โดยง่าย สัตว์ป่าที่พบเห็นได้แก่ หมูป่า เก้ง กวาง เต่าปูลู ไก่ฟ้าหางขาวลายขวาง และนกต่าง ๆ นอกจากนี้ ในเวลากลางคืนการเข้าป่าอาจมีอันตรายจากเสืออีกด้วย อันแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่า

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในยุคดั้งเดิม เป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิต มีการนำไม้มาก่อสร้างที่อยู่อาศัย ไม้ใช้สอยภายในครัวเรือน ได้แก่ ไม้ฟืน เพื่อการปรุงอาหาร และให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย เนื่องจากเป็นพื้นที่ภูเขาสูง การนำไม้มาใช้ประโยชน์เป็นการใช้แรงงานภายในครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีการเก็บหาของป่าเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต เช่น หน่อไม้ ไข่มด และเห็ดต่าง ๆ สามารถหาได้โดยง่าย มีผู้กล่าวว่าหาหน่อไม้ได้ห่างจากบ้านไม่เกินสิบก้าวเท่านั้น เห็ดสามารถหาได้โดยทั่วไป การหาสมุนไพรเพื่อใช้รักษาในยามเจ็บป่วยสามารถหาได้ในป่า เนื่องจากเป็นพื้นที่ห่างไกล การคมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก การติดต่อกับตัวอำเภอในอดีตอาศัยการเดินทาง ราษฎรภายในชุมชนอาศัยพืชสมุนไพรในการรักษาโรค โดยผู้มีความรู้ทางสมุนไพร(หมอยา) ประจำทุกชุมชน

ทรัพยากรดิน ในพื้นที่ศึกษา ราษฎรภายในชุมชนล้วนประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม ทรัพยากรดินจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ราษฎรจะใช้ประโยชน์ที่ดินในระยะ

เริ่มแรกที่มีการตั้งถิ่นฐาน การบุกเบิกที่ดินเป็นการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำไร่ข้าว จากการสังเกต และจากการสัมภาษณ์นายอินทร มิตรเฉลียว กำนันตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตงทราบว่า การทำไร่ข้าวบริเวณ ที่ราบข้างแหล่งน้ำ ลำห้วย และต่อมาจะมีการปรับพื้นที่ไร่เป็นนาขั้นบันได สาเหตุที่การบุกเบิกเพื่อทำไร่ข้าวในระยะแรก สืบเนื่องจากข้าวมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต สำหรับที่อยู่อาศัย พบว่า มีการตั้งชุมชนบริเวณที่ราบเชิงเขา น้ำท่วมไม่ถึง อันแสดงถึงภูมิปัญญาในการจัดตั้งชุมชน พื้นที่ในการศึกษาเป็นภูเขาสูงชัน พื้นที่ทำนาแบบขั้นบันไดมีไม่เพียงพอสำหรับการผลิตข้าวเพื่อบริโภค จึงมีการบุกเบิกพื้นที่ทำไร่หรือไร่มุมนเวียน โดยมีรอบหมุนเวียน 2-4 ปี ก็เพื่อเป็นการพักดิน ให้ดินมีโอกาสฟื้นกลับมาอุดมสมบูรณ์และสามารถให้ผลผลิตแก่ราษฎรได้อย่างเต็มที่ ในพื้นที่ไร่มุมนเวียน นอกเหนือจากการปลูกข้าวไร่ยังมีการปลูกพืชเกษตร เช่น ข้าวโพด พริก มะเขือ เพื่อใช้ในการบริโภค

การจัดการทรัพยากรดิน ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็นไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ และมีการตกลงกันภายในชุมชน โดยอาศัยจารีตประเพณี เช่น การทับซ้อนพื้นที่ทำกินจะมีการตัดสินโดยการทดแทนแก่เจ้าของเดิม(ค่าจอบเสียม) นอกจากนี้ยังมีการกันพื้นที่ไว้เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ได้แก่ ป่าต้นน้ำ มีการเลี้ยงฝัฝาย ฝัฝุนน้ำ ทำให้เกิดการเกรงกลัวและเกิดความสามานสามัคคี ภายในชุมชนและชุมชนรอบ ๆ ในด้านการบำรุงรักษามีการหมุนเวียน การใช้ประโยชน์ที่ดิน นับได้ว่า ราษฎรต่างมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรดินภายใต้ศักยภาพของชุมชนและความเหมาะสมของท้องที่

ทรัพยากรน้ำ ในพื้นที่ศึกษาเนื่องจากเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ในอดีตทราบว่าในลำห้วย สาขาของแม่น้ำแม่แตงทั้ง 7 ลำห้วย และลำห้วยแยกต่าง ๆ มีน้ำไหลตลอดปี นายอาภุ จะจี ผู้อาวุโสบ้านห้วยยั้งเล่าว่า เวลาเดินป่าหรือเวลาไปไร่ไม่ต้องเอาน้ำไปด้วย สามารถหาได้จากลำห้วยต่าง ๆ เนื่องจากมีน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ในลำห้วยดังกล่าวมีสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ไปด้วย ได้แก่ ปลา ปู กุ้ง หอย กบ เต่า สามารถหาได้จากในลำห้วย มีผู้กล่าวว่าเวลาไปทำไร่ให้ห่อข้าวไปเท่านั้น อาหารสามารถหาได้จากในป่า ปู ปลา หาได้ในลำห้วย ของป่าหาได้ในป่าจนเป็นคำกล่าวของคนโบราณที่กล่าวว่าเวลาจะไปหาปลา “ให้ต้มน้ำไว้ก่อนได้เลย” อันแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในลำห้วยต่าง ๆ

การจัดการทรัพยากรน้ำ ในอดีตมีการจัดทำฝายกั้นน้ำและขุดลำเหมืองเพื่อทอดน้ำเข้าไปใช้ในพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งในปัจจุบันสามารถพบเห็นในทุกชุมชน การจัดการป่าดังกล่าวเป็นการดำเนินการโดยการใช้แรงงานคน อันแสดงให้เห็นถึงความสามานสามัคคีในการ

ทำงานจนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่อาศัย การบำรุงรักษาแหล่งน้ำราษฎรก็มีการใช้จารีตประเพณีและความเชื่อ เช่น การเลี้ยงผีฝาย ผีน้ำ อันถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า ในอดีตชุมชนทั้ง 3 ชุมชน ที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ มีขั้นตอนและการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อันเป็นกระบวนการในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรภายในขอบเขตแต่ละชุมชนมีลักษณะไม่ชัดเจนหรือเด่นชัด แต่มีขั้นตอนและการดำเนินงานด้านต่าง ๆ แอบแฝงอยู่ภายใต้วัฒนธรรม จารีตประเพณี และความเชื่อ เนื่องจากในอดีตทรัพยากรต่าง ๆ มีความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนสามารถที่จะใช้ทรัพยากรได้อย่างอิสระเสรี โดยอยู่ภายใต้วัฒนธรรม จารีตประเพณีและความเชื่อของแต่ละชุมชน ทำให้การกำหนดกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กรรมสิทธิ์และข้อพิพาทต่าง ๆ ตลอดจนการกำหนดความรับผิดชอบและการแบ่งปันผลประโยชน์ต่าง ๆ ภายในชุมชน โดยใช้วัฒนธรรม จารีตประเพณี และความเชื่อเป็นสิ่งแวดล้อมให้ชุมชนต่าง ๆ ละเมิดโดยแต่ละชุมชนจะรู้กันเอง และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ

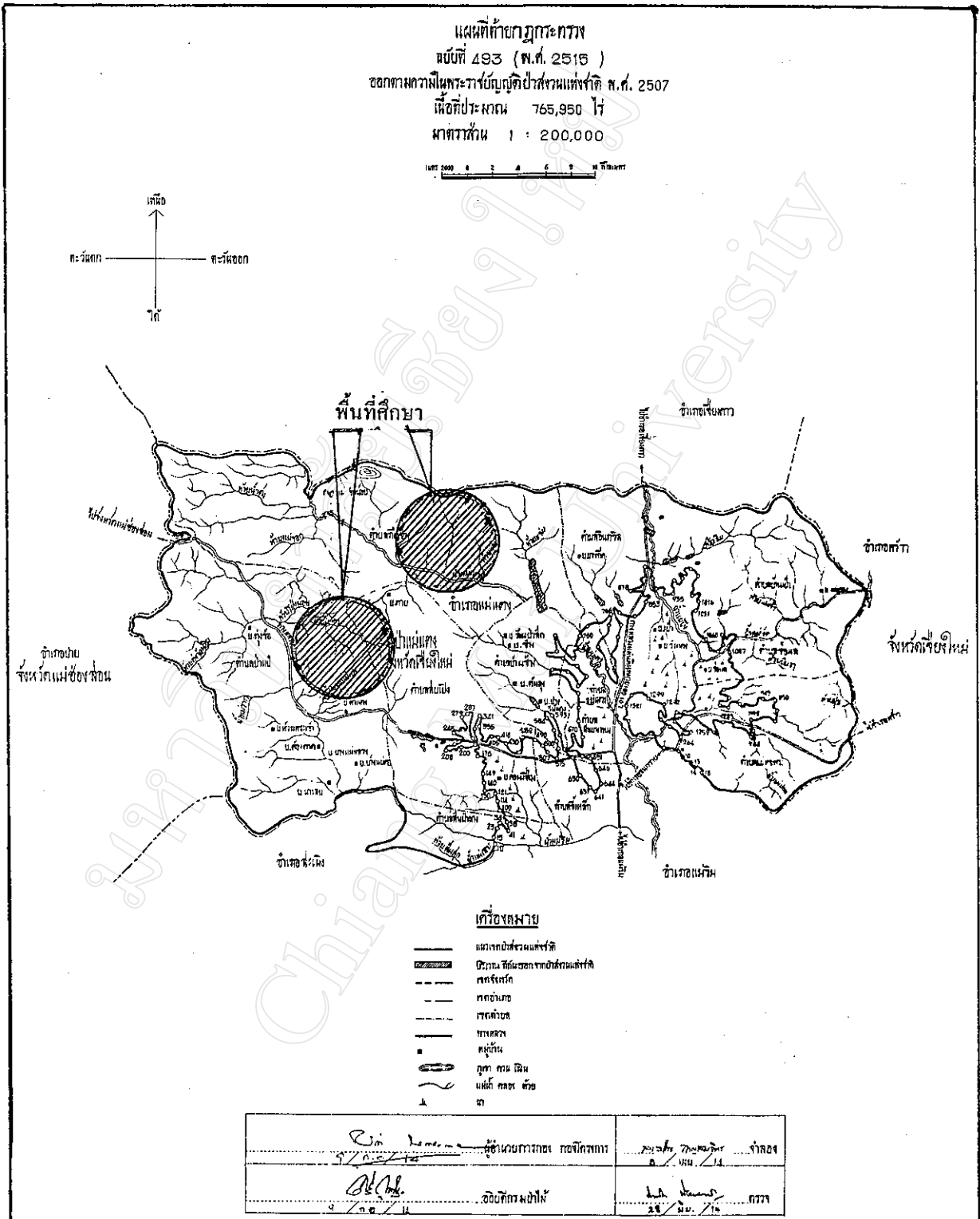
ข. ผลกระทบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคดั้งเดิม

ในยุคดั้งเดิม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ราษฎรมีอิสระในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วัฒนธรรม จารีตประเพณี และความเชื่อของแต่ละชุมชน มีการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามแบบแผนทางวัฒนธรรม จารีตประเพณีและความเชื่อที่สืบทอดกันมา ประกอบกับในขณะนั้นจำนวนประชากรยังมีจำนวนน้อย การให้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตโดยการใช้แรงงานภายในครัวเรือน มีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติสูงมาก โดยที่ทรัพยากรธรรมชาติสามารถหาได้ทั่วไปในชุมชน การบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติในยุคนี้ เป็นการดำเนินการเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

แต่อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานของชุมชน รัฐได้เข้ามามีส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง และการให้สัมปทานทำไม้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ศึกษาดังนี้

1) การประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง

พื้นที่ศึกษาอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง โดยได้ประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 493 พ.ศ.2515 อันส่งผลกระทบต่อราษฎรในชุมชนพื้นที่ศึกษาเป็นอย่างมาก การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตงได้ผนวกเอาที่ดิน

แผนที่ ๕ แผนที่แสดงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง
ที่มา : คัดลอกและดัดแปลงบางส่วนจากแผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกา เล่มที่ ๘๙ ตอนที่ ๑๗๕
ลงวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕

ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของราษฎรเข้าไปด้วย แม้กฎหมายจะเปิดช่องให้มีการโต้แย้งสิทธิได้แต่ก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก อันเนื่องมาจากการคมนาคมที่ยากลำบาก ตลอดจนการรับรู้ข่าวสารในขณะนั้นไม่สามารถรับรู้ได้ทันเวลา

ตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 กำหนดไว้ว่า ห้ามบุคคลใดอ้างว่ามีสิทธิหรือทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติอยู่ก่อนที่กฎกระทรวงกำหนดป่าสงวนแห่งชาตินั้นใช้บังคับให้ยื่นคำร้องเป็นหนังสือต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้ากิ่งอำเภอท้องที่ภายใน 90 วัน นับแต่วันที่กฎกระทรวงใช้บังคับ ถ้าไม่ยื่นคำร้องภายในกำหนด ให้ถือว่าสละสิทธิหรือประโยชน์ และให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้ากิ่งอำเภอท้องที่ส่งต่อไปยังคณะกรรมการป่าสงวนแห่งชาตินั้นโดยไม่ชักช้า และให้คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีเป็นการเด็ดขาดจากกฎหมายที่ครอบงมมาจากรัฐสู่ประชาชนก่อให้เกิดมาตรการทางกฎหมาย กล่าวคือในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่

การประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง เป็นการใช้อำนาจรัฐทางกฎหมาย โดยขาดการเข้าร่วมของตัวแทนราษฎรเป็นพื้นที่ในการตรวจสอบ จากการสัมภาษณ์ราษฎรให้การตรงกันว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ออกมารังวัด ได้มีการจัดจ้างคนงานช่วยงานจำนวนหนึ่ง มีการกันพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่นาเท่านั้น สำหรับพื้นที่ไร่หมุนเวียน (ไร่ข้าว) และพื้นที่สวนที่อยู่ในพื้นที่ภูเขา ไม่มีการกันออกแต่อย่างใด โดยให้เหตุผลว่าเป็นพื้นที่ภูเขาสูง ต้องอยู่ในการควบคุมของรัฐ แต่ในทางปฏิบัติชาวบ้านแล้ววาก็ได้ทำกินในพื้นที่ดังกล่าวตลอดมา อันแสดงให้เห็นถึงการไม่สามารถบังคับใช้ของกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติในทางการปฏิบัติ ผลจากการประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและได้อาศัยใช้ประโยชน์อาศัยทำกินกลับกลายเป็นผู้ละเมิดกฎหมาย

2) การให้สัมปทานทำไม้

การทำไม้ในพื้นที่อำเภอแม่แตง เริ่มประมาณปี พ.ศ. 2455 รัฐให้สัมปทาน การทำไม้กับบริษัทของอังกฤษ ทำการตัดเฉพาะไม้สัก ซึ่งในพื้นที่ศึกษาตอนล่าง เป็นป่าเบญจพรรณ มีพันธุ์ไม้สำคัญ ได้แก่ ไม้สัก บริษัทที่ได้รับสัมปทาน คือ บริษัทบริติชเบอร์เนียว โดยมีคนไทยเป็นผู้ทำไม้ (ลูกช่ง) โดยอาศัยคนงานชาวขมุ และเงี้ยว เพราะเป็นคนที่อยู่กินง่าย เมื่อรัฐได้ให้สัมปทาน ทำไม้แก่บริษัทต่างประเทศได้สร้างแรงกดดันต่อการใช้ประโยชน์ของราษฎรภายในชุมชนเป็นอย่างมากจากการให้สัมปทาน พบว่า ราษฎรรู้สึกเสียดายกับทรัพยากรป่าไม้ที่พวกเขาเห็นมาตั้งแต่ในอดีตถูกบริษัทเข้าไปดำเนินการตัดฟัน ชักลาก เอาไปใช้ประโยชน์ โดยที่พวกเขาซึ่งเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดกับป่าไม้ได้ใช้ประโยชน์ หรือมีบ้างก็เพียงแต่น้อยนิด ส่งผลให้ในระยะเวลาดต่อมา

ราษฎรที่อาศัยอยู่ภายในพื้นที่ป่าได้อาศัยเส้นทางซีกลากไม้ที่บริษัททำไม้ทำขึ้น เป็นเส้นทางเข้าไปดำเนินการบุกเบิกพื้นที่ทำกิน และใช้เป็นเส้นทางลำเลียงไม้เพื่อใช้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย โดยในระยะแรกเป็นการนำไม้เพื่อก่อสร้างบ้านเรือนเท่านั้น ซึ่งต่อมาได้วิวัฒนาการเป็นเส้นทางขนส่งไม้เพื่อนำมาแปรรูปและส่งขาย

จากข้อเท็จจริงดังกล่าว พบว่า การให้สัมปทานทำไม้ที่มีได้มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนและผลประโยชน์ไม่ได้ตกแก่ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างมหาศาล กล่าวคือ ระบบนิเวศในป่าได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากผู้ได้รับสัมปทานได้ทำการตัดโค่นต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ เป็นจำนวนมาก และพื้นที่ที่ได้รับสัมปทานส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนเกิดผลกระทบต่อมากก็คือ มีตะกอนไหลลงสู่ลำห้วยที่ชุมชนได้ใช้อย่างเห็นได้ชัดในแต่ละปีบริษัทที่ได้รับสัมปทานได้รับผลประโยชน์อย่างมหาศาล ราษฎรที่อยู่ใกล้ป่าและมีการพึ่งพิงป่ามาโดยตลอด กลับกลายเป็นผู้ที่ถูกมองว่าเป็นผู้ที่ทำลายป่า อันเป็นสาเหตุต่อ ๆ มาที่รัฐได้ใช้ในการอ้างอิงในการเข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

5.1.2 สถานการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคปัจจุบัน(พ.ศ. 2527 – ปัจจุบัน)

ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนในพื้นที่ศึกษามีความสัมพันธ์ในการดำรงวิถีชีวิตคือป่า ที่ดิน และแหล่งน้ำ ซึ่งเมื่อรัฐเข้าไปจัดการแล้วทำให้เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรดังกล่าวในชุมชนที่ศึกษาปรากฏชัดเจนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา จากนโยบายต่าง ๆ ของรัฐโดยเฉพาะนโยบายป่าไม้แห่งชาติ เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2528 ที่กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ โดยการเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์จากร้อยละ 15 เป็นร้อยละ 25 นโยบายดังกล่าวมีผลให้รัฐโดยกรมป่าไม้เร่งทำการสำรวจเพื่อเตรียมประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายเพิ่มเติม อันได้แก่ อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า Vandergeest และ Peluso (อ้างใน สมศักดิ์ กองอินทร์, 2540) กล่าวว่านโยบายดังกล่าวเป็นการจัดระเบียบสิทธิในการใช้ทรัพยากรใหม่ โดยการกำหนดพื้นที่ป่าเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นนโยบายที่ถือว่าพื้นที่ทั้งหมดเป็นของรัฐและการไม่ยอมรับสิทธิตามจารีตประเพณีของชุมชนในการจัดการป่า ผลที่ตามมาคือก่อให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชน เมื่อรัฐเข้ามาอ้างสิทธิตามกฎหมายในการจัดการป่าในพื้นที่ที่เกษตรกรเคยทำกินและพึ่งพาอาศัยอยู่มีการใช้พื้นที่ที่หลากหลาย แต่รัฐก็ได้ละเลยกฎเกณฑ์หรือประเพณีของชุมชนนั้นๆ จึงมีผลกระทบต่อการควบคุมและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ซึ่งจะแสดงให้เห็นการจัดการของรัฐใน 2 กรณีด้วยกัน คือ

กรณีทีหนึ่ง การประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง

การกำหนดเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อรัฐบาลเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินแห่งใดที่มีสภาพธรรมชาติเป็นที่น่าสนใจ และให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิม เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษา และความรื่นรมย์ของประชาชนก็ให้มีอำนาจกระทำได้โดยประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกาและให้มีแผนที่แสดงแนวเขตบริเวณที่กำหนดนั้น

ที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาตินั้นต้องเป็นที่ดินที่มีได้อยู่ในกรรมสิทธิหรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลหนึ่งบุคคลใด หรือมีใช้ทบวงกรมเมือง หากมีการเป็นประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์หรือที่ดินที่ราษฎรในชุมชนครอบครองอยู่ จะถูกกำหนดเป็นอุทยานแห่งชาติทั้งหมด

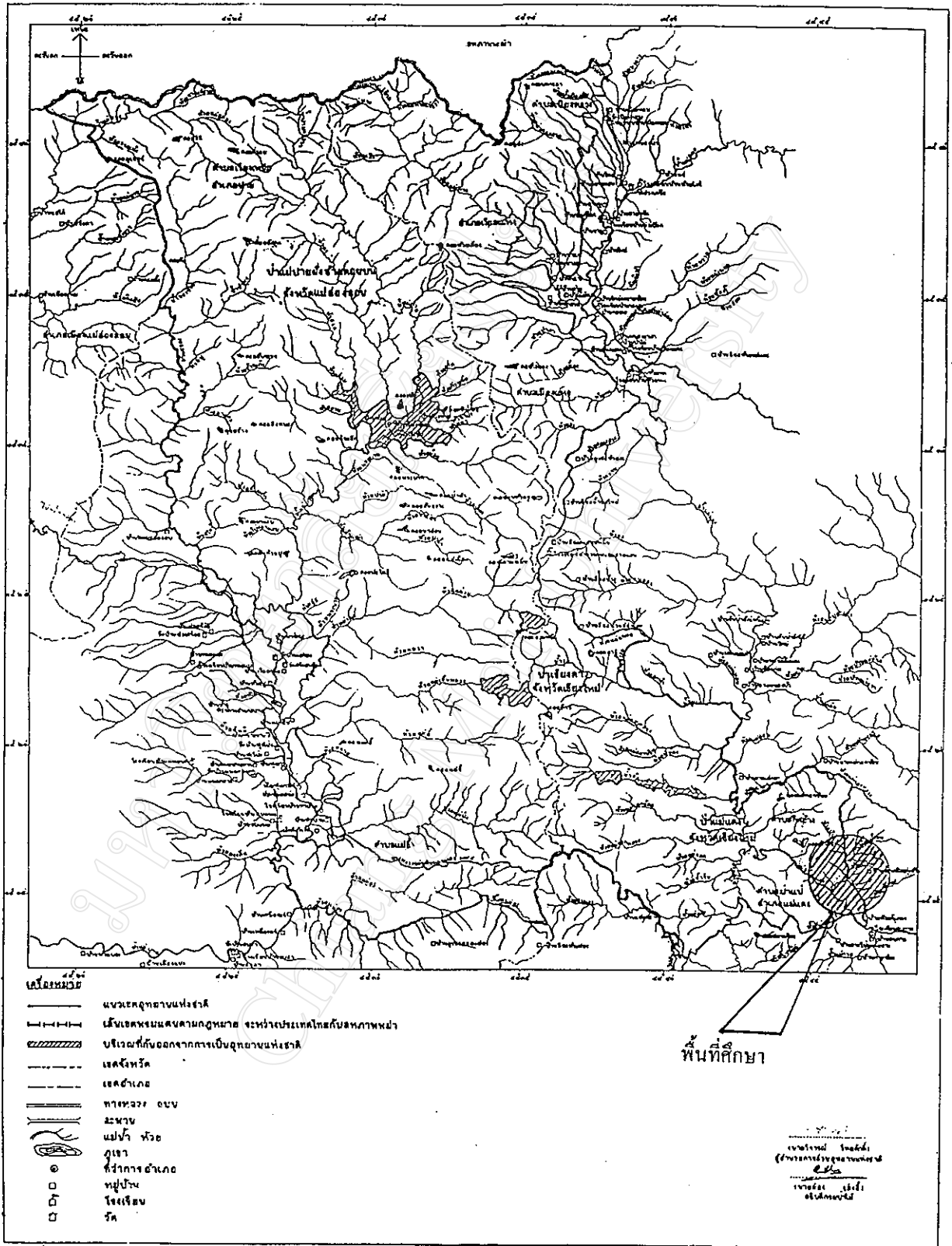
ในมาตรา 9 ให้มีกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการอุทยานแห่งชาติ” ประกอบด้วยปลัดกระทรวงเกษตรเป็นประธาน อธิบดีกรมป่าไม้ ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกรมที่ดิน และกรรมการอื่นไม่เกินสิบเจ็ดคนซึ่งคณะกรรมการแต่งตั้ง จะเห็นว่าไม่มีตัวแทนของชุมชนเข้าร่วมในคณะกรรมการนี้แต่อย่างใด

มาตรา 16 ภายในอุทยานแห่งชาติห้ามมิให้บุคคลใด

- (1) ยึดถือหรือครอบครองที่ดิน รวมตลอดถึงก่อสร้าง แฉ้วถางหรือเผาป่า
- (2) เก็บหา นำออกไป ทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายหรือทำให้เสื่อมสภาพซึ่งไม้ ยางไม้ น้ำมันยาง น้ำมันสน แร่หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ
- (3) นำสัตว์ออกไป หรือทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายแก่สัตว์
- (4) ทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายหรือทำให้เสื่อมสภาพแก่ดิน หิน กรวด หรือทราย
- (5) เปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนอง บึง ท่วมท้นหรือเหือดแห้ง
- (6) ปิดหรือทำให้กีดขวางแก่ทางน้ำหรือทางบก
- (7) เก็บหา นำออกไป ทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายหรือทำให้เสื่อมสภาพ ซึ่งกล้วยไม้ น้ำผึ้ง ครั่ง ถ่านไม้ เปลือกไม้ หรือมูลค้างคาว
- (8) เก็บหรือทำด้วยประการใด ๆ ให้เป็นอันตรายแก่ดอกไม้ ใบไม้ หรือผลไม้
- (9) นำยานพาหนะเข้าออกหรือขับขี่ยานพาหนะในทางที่มีได้จัดไว้เพื่อการนั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่

- (10) นำอากาศยานขึ้นลงในที่ที่มีได้จัดไว้เพื่อการนั้น เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
- (11) นำหรือปล่อยปลุสัตว์เข้าไป
- (12) นำสัตว์เลี้ยงหรือสัตว์พาหนะเข้าไป เว้นแต่จะได้ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติของรัฐมนตรี
- (13) เข้าไปดำเนินกิจการใด ๆ เพื่อหาผลประโยชน์ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
- (14) ปิดประกาศ โฆษณา หรือขีดเขียนในที่ต่าง ๆ
- (15) นำเครื่องมือสำหรับล่าสัตว์หรือจับสัตว์หรืออาวุธใด ๆ เข้าไป เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ และปฏิบัติตามเงื่อนไข ซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้อนุญาตนั้นกำหนดไว้
- (16) ยิงปืน ทำให้เกิดระเบิดซึ่งวัตถุระเบิด หรือจุดดอกไม้เพลิง
- (17) ส่งเสียงอื้อฉาวหรือกระทำการอื่นใดอันเป็นการรบกวน หรือเป็นที่เดือดร้อนรำคาญแก่คนหรือสัตว์
- (18) ทิ้งขยะมูลฝอยหรือสิ่งต่าง ๆ ในที่มีได้จัดไว้เพื่อการนั้น
- (19) ทิ้งสิ่งที่เป็นเชื้อเพลิง ซึ่งอาจทำให้เกิดเพลิง

พื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ได้เริ่มทำการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2530 โดยมีวัตถุประสงค์ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์ป่า การท่องเที่ยว และการรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารให้คงอยู่ตลอดไป และได้ประกาศเป็น "อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง" ตามพระราชกฤษฎีกา เล่มที่ 112 ตอนที่ 33 ก. ลงวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2538

แผนที่ 6 แผนที่แสดงพื้นที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง

ที่มา : คัดลอกและดัดแปลงบางส่วนจากแผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกาเล่มที่ 112 ตอนที่ 33ก

ลงวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2538

อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเบียงหลวง ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง ตำบลกีดช้าง ตำบลป่าแม่ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และ ตำบลเวียงเหนือ ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าเย้ย จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีเนื้อที่ประมาณ 1,247 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 782,575 ไร่

จากการสัมภาษณ์ นายพงษ์ศักดิ์ วุฒิสาร เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ได้กล่าวถึงสภาพพื้นที่ป่าโดยทั่วไปว่ายังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ประกอบไปด้วยป่าดิบชื้น ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่าสนเขา ป่าเต็งรัง ป่าไผ่ และไร่ร้าง หนาแน่นไปด้วยพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ตะเคียน ยาง จำปีป่า ยมหอม ก่อเดือย ก่อแพะ สัก แดง ประดู่ ตะแบก รกฟ้า ไผ่ซาง ไผ่หวล สนสองใบ สนสามใบ พะยอม กระโดน และกล้วยไม้ชนิดต่าง ๆ เช่น เอื้องเงินหลวง ซึ่งจะออกดอกในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคมทุกปี ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญหลายสาย อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดังจึงถูกชมไปด้วยสัตว์นานาชนิด เช่น ช้าง กระทิง เลียงผา กวาง หมู กิ้ง เสือปลา เม่น ชะมด ค่าง บ่าง ลิง ชะนี และปลาชนิดต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามลำห้วยใหญ่ที่มีน้ำไหลตลอดปี

กรณีที่สอง การประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ

การกำหนดเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่านั้น เมื่อรัฐบาลเห็นสมควรกำหนดบริเวณที่ดินแห่งใดให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย เพื่อรักษาไว้ซึ่งพันธุ์สัตว์ป่า ก็ให้มีอำนาจกระทำได้ โดยประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกา และให้มีแผนที่แสดงแนวเขตบริเวณที่กำหนดนั้นด้วย

มาตรา ๙ ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า "คณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ" ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธาน ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปลัดกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ อธิบดีกรมการปกครอง อธิบดีกรมที่ดิน อธิบดีกรมประมง อธิบดีกรมปศุสัตว์ อธิบดีกรมตุลาการ อธิบดีกรมการค้าต่างประเทศ เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอื่นอีกไม่น้อยกว่าห้าคน แต่ไม่เกินสิบเจ็ดคน ซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้ง และให้อธิบดีกรมป่าไม้เป็นกรรมการและเลขานุการ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิตามวรรคหนึ่ง ให้แต่งตั้งจากผู้แทนของสมาคมหรือมูลนิธิที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่าไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้รับการแต่งตั้ง

มาตรา ๓๖ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามมิให้ผู้ใดล่าสัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็สัตว์ป่าสงวนหรือสัตว์ป่าคุ้มครองหรือมิใช่ หรือเก็บหรือทำอันตรายแก่รังของสัตว์ป่า เว้นแต่จะกระทำเพื่อการ

ศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการและได้รับอนุญาต เป็นหนังสือจากอธิบดีโดยความเห็นชอบของ คณะกรรมการ

มาตรา ๓๘ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามมิให้ผู้ใดยึดถือครอบครองที่ดินหรือปลูก หรือ ก่อสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือตัด โค่น แผ้วถาง เผา หรือทำลายต้นไม้หรือพืชมงคลชาติอื่น หรือขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเล็ยงสัตว์ หรือปล่อยสัตว์หรือสัตว์ป่า หรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนอง บึง ท่วมทัน เหือดแห้ง เป็นพิษ หรือ เป็นอันตรายต่อสัตว์ป่า

ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องปฏิบัติการเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองดูแล รักษาหรือ บำรุงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อการเพาะพันธุ์ การศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ เพื่ออำนวยความสะดวก ในการให้การศึกษาก่อนหรือการพักอาศัยหรืออำนวยความสะดวกปลอดภัยหรือให้ความรู้แก่ประชาชน ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้หรือกรมประมง แล้วแต่กรณี กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดี กำหนด โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ เพราะจะเป็นการทำให้เสื่อมสภาพของ ทรัพยากรธรรมชาติ

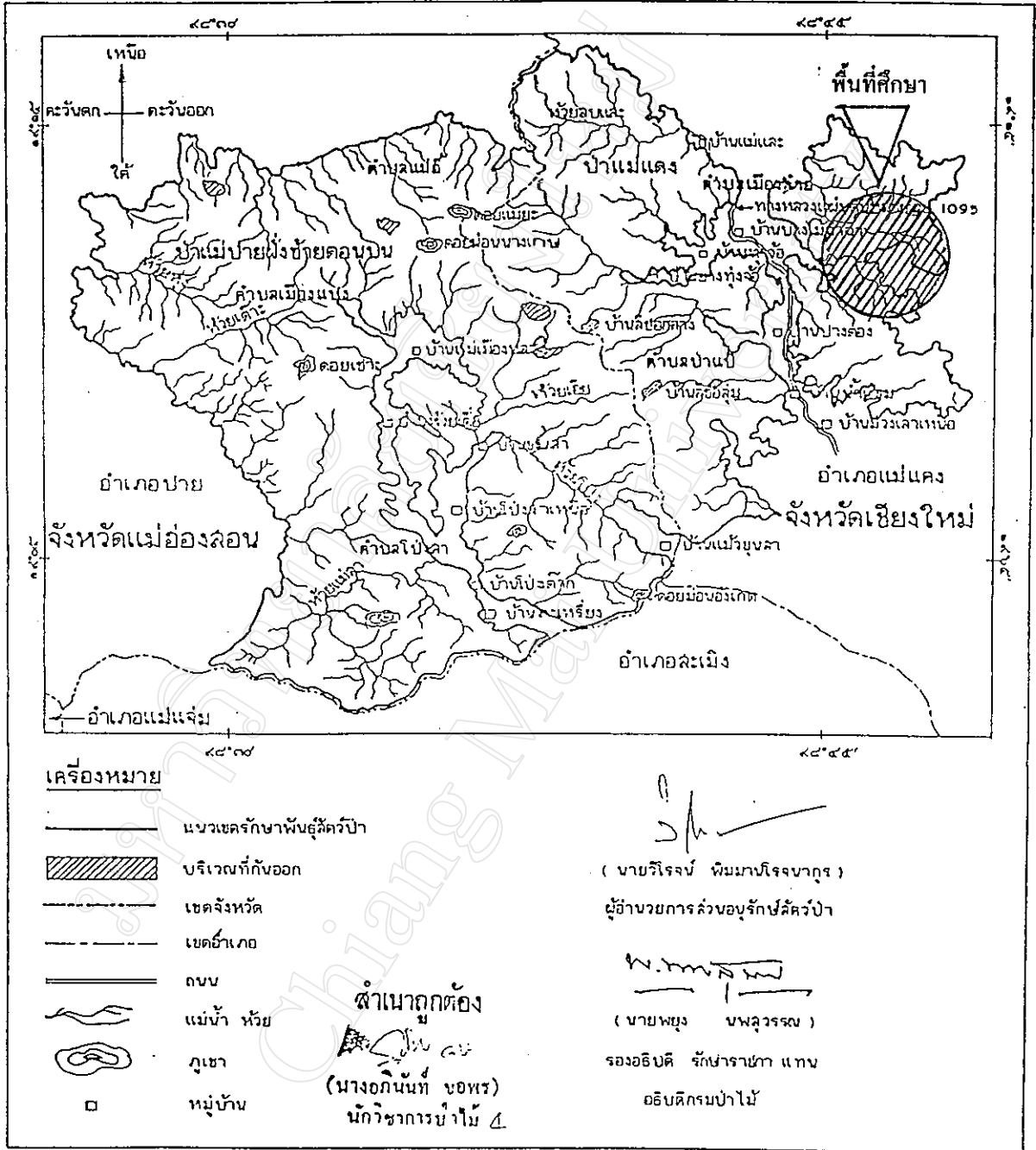
พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ อยู่ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เดิมกรมป่าไม้ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศให้เป็น “เขตห้ามล่า สัตว์ป่า แม่เลา-แม่สะ” เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2527 มีพื้นที่ทั้งหมด 245 ตารางกิโลเมตรหรือ ประมาณ 153,125 ไร่ และต่อมาจากการสำรวจสัตว์ป่าบริเวณดอยม่อนเหลี่ยม ท้องที่บ้านโป่งเดือด ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ได้พบกวางผา ซึ่งเป็นสัตว์ป่าสงวนจำนวนหลายตัว จึงได้รายงานให้กรมป่าไม้ทราบ กรมป่าไม้จึงสั่งการให้ทำการสำรวจเพิ่มเติมเพื่อยกฐานะเป็นเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่า เนื่องจากพื้นที่ป่าบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติและมีสัตว์ป่า อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากมาย

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ มีพื้นที่รับผิดชอบอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่า แม่แตงท้องที่ตำบลป่าแป๋ ตำบลเมืองก้าย อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ และป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ปายฝั่งซ้ายตอนบนท้องที่ตำบลแม่ฮี้ ตำบลเมืองแปง ตำบลโป่งสา อำเภอปาย จังหวัด แม่ฮ่องสอนได้ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ ตามพระราชกฤษฎีกาฉบับที่ 113 ตอนที่ 65 ก. เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 มีเนื้อที่ประมาณ 514.4 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 321,500 ไร่

จากการสัมภาษณ์ นายศักดิ์สิทธิ์ บุตรอุดม ผู้ช่วยหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา- แม่สะได้กล่าวว่าสภาพพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะโดยทั่วไป เป็นภูเขาสูงสลับ

ซับซ้อนเป็นป่าต้นน้ำลำธารที่สำคัญของน้ำแม่แตงที่ไหลลงสู่น้ำปิงและพื้นที่ต้นน้ำลำธารของน้ำแม่ปาย ซึ่งลำน้ำทั้งสองสายให้ประโยชน์ในด้านการเกษตรกรรม ด้านการอุปโภคและบริโภคแก่ประชาชนของจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University

แผนที่ 7 แผนที่แสดงพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา - แม่สะ

ที่มา : คัดลอกและดัดแปลงบางส่วนจากแผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกา เล่มที่ 113 ตอนที่ 65ก
ลงวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539

สภาพพื้นที่ป่าเป็นป่าดิบเขา ป่าสนเขา ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ ทุ่งหญ้า สำหรับ พรรณไม้ที่ไม่นับว่ามีความหลากหลาย เนื่องจากความสูงของพื้นที่ที่มีความต่างระดับกันมาก พรรณไม้ที่สำคัญ คือ ไม้สักพบบริเวณริมฝั่งลำน้ำแม่ลา อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่ม ไม้เต็ง ไม้รัง บริเวณดอยแม่ยะ กลุ่มไม้สนเขา กลุ่มไม้เบญจพรรณ พบบริเวณลำห้วยแม่เลาและ ลำห้วยแม่แสะ รวมทั้งในพื้นที่ยังมีพืชสมุนไพร กล้วยไม้ หวายและของป่าชนิดต่าง ๆ อีกมากมาย ส่วนสัตว์ป่าที่สำคัญคือ

1. สัตว์ป่าสงวน เป็นที่อยู่อาศัยของกวางผาและเลียงผา บริเวณดอย ม่อนเลียม ซึ่งปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้มีพื้นที่ประมาณ 40,000 ไร่ ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปโดยเด็ดขาด นอกจากผู้ที่เข้าไปทำการศึกษาวิจัยเท่านั้น

2. สัตว์ป่าคุ้มครอง มีหลายชนิด เช่น ช้างป่า พบบริเวณห้วยแม่ลึก อำเภอป่า จังหวัดแม่ฮ่องสอน เต่าปูลู ไก่ฟ้าหางลายขวาง หมานใน หมี่ เก้ง กวาง เสือ และนกชนิด ต่าง ๆ

ก. ผลกระทบจากการประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์

อำนาจรัฐในการจัดการพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์คือ การประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ ห้วยน้ำดังและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่แสะ ทำให้ประชากรที่เคยพึ่งพาป่าต้องพบกับ ข้อจำกัดทางกฎหมายที่เคร่งครัดเพิ่มขึ้น การออกกฎหมายของอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่า นั้นแตกต่างจากกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติคือ การออกกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติออกโดย กฎกระทรวง อาศัยอำนาจของรัฐมนตรี แต่การออกกฎหมายอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่า ออกโดยพระราชกฤษฎีกา อาศัยอำนาจของรัฐบาล (คณะรัฐมนตรี) และที่สำคัญคือ มีการแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ภายในเขตท้องที่รับผิดชอบ ส่วนพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราช บัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับปี พ.ศ. 2503) นั้น ไม่ได้แต่งตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านแต่อย่างใด ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กฎหมายไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

ที่ดินที่จะกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า นั้น ต้องเป็นที่ดินที่มี ได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด ซึ่งมีใช้ทบวงการเมือง และ กรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของที่ดิน แต่จากการศึกษาพบว่าที่สวนและที่ไร่ ของชาวบ้านที่ยังอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ชาวบ้านแม่แมมและชาวบ้านห้วยหกตั้ง หมู่บ้าน ก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่แสะ โดยอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง

ประกาศเมื่อปี พ.ศ. 2538 และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ และประกาศเมื่อปี พ.ศ.2539 พร้อมกับมาตรการจากรัฐอีกมากมายนั่นคือ ห้ามการยึดถือครอบครองที่ดิน รวมถึงลดถึงการก่อสร้าง แผ้วถางหรือเผาป่า การประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะของรัฐ ได้เกิดข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพิ่มขึ้น เนื่องจากข้อกำหนดมีข้อปลีกย่อยและเข้มงวดมากกว่ากฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ประชากรในพื้นที่ศึกษาเข้าไปทำอะไร ทำสวนและเก็บหาของป่าไม่ได้

นายโมเสท ป่อสาม ชาวบ้านบ้านทุ่งยั้ง มีที่ดินอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง จำนวน 5 ไร่ นายบุญทา ชุ่มบ้าน ชาวบ้านบ้านแม่แม่มและนายซี จุ่มป่า ชาวบ้านห้วยหกนอก มีที่ดินจำนวน 3 ไร่ และ 4 ไร่ตามลำดับที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ ได้ฟังพาดจาก การเก็บหาของป่าบอกว่าป่าเสื่อมโทรมในหมู่บ้านนี้ยังไม่เห็นมีอย่างน้อยก็เป็นไร่เหล่านี้ไม้เล็ก ๆ และไม้ไผ่ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ถ้าชาวบ้านจะเข้าไปเก็บหาหน่อไม้ และตัดไม้ไผ่มาใช้ หรือ เก็บหาไม้พินจะถูกจับ ในปัจจุบันก็มีการประนีประนอมกันอยู่ เพราะผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำหมู่บ้าน ไปขอร้องไม่ให้จับกุมชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านได้บอกว่าถ้าหากรัฐไม่ให้ชาวบ้านเก็บหาของป่าและฟังพาดป่า ก็เหมือนกับฆ่ากันตายทางอ้อม เพราะแหล่งอาหารของชาวบ้านถูกปิดและหายไป หรือจะให้ชาวบ้านไปตายเอาดาบหน้า โดยการไปหารับจ้างหาเงินมาประทังชีวิตไปวัน ๆ หนึ่งเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าการประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐ คือ อุทยานห้วยน้ำดัง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา - แม่สะนั้น รัฐไม่ได้ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ก่อนที่จะประกาศเป็นเขตป่าอนุรักษ์ เพราะจากการสัมภาษณ์บุคคลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นไม่ทราบว่าที่ดินของพวกเขาอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ตั้งแต่เมื่อไหร่ เนื่องจากพวกเขาได้มาบุกเบิกทำกินเป็นเวลา 30 กว่าปีมาแล้ว แต่ป่าอนุรักษ์เพิ่งจะมาประกาศเมื่อ 5 - 6 ปีที่ผ่านมา โดยรัฐอ้างสิทธิในการเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรบนที่สูงด้วยการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินของชาวบ้าน

การที่รัฐจากส่วนกลางเข้ามาอ้างสิทธิในการจัดการป่าผ่านการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ นอกจากจะทำให้ประชากรในพื้นที่ศึกษาบ้านทุ่งยั้ง บ้านแม่แม่มและบ้านห้วยหก ที่ทำกินและอาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ สูญเสียความมั่นคงในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรโดยเฉพาะพื้นที่ป่า ผ่านพัฒนาการควบคุมและการจัดการในกระบวนการผลิตซึ่งดั้งเดิมยังเป็นของชุมชนอยู่ แต่อำนาจรัฐได้ทำให้ประชากร สูญเสียความสามารถ ทั้งมิติของความมั่นคงและทั้งที่ทำกินถูกยึดไปโดยกฎหมายภายใต้การจัดการป่าโดยรัฐทั้งหมด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อหลักประกันความมั่นคงในการถือครองและทำกินตาม

ประเพณีที่เคยมีอยู่เดิม ความสามารถในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หลุดออกจากอำนาจของชุมชนและสถาบันครอบครัวไปขึ้นอยู่กัอำนาจของรัฐโดยอาศัยระบบหรือขบวนการทางกฎหมายเป็นหลัก

ข. กระบวนการและผลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคปัจจุบัน

กระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคปัจจุบัน เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2528 เมื่อรัฐมีนโยบายที่กำหนดให้มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 15 เป็นร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ รัฐโดยกรมป่าไม้ได้เร่งทำการสำรวจและการประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ อันได้แก่ เขตรักษาอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ในปี พ.ศ. 2538 และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา - แม่สะ ในปี พ.ศ. 2539 ซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในยุคปัจจุบันทำให้เกิดผลที่ตามมาคือ ป่าซึ่งเคยเป็นพื้นที่สำหรับการบุกเบิกทำกินของชุมชนได้กลายเป็นที่ต้องการของหลายฝ่ายด้วยกัน คือ รัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ ชุมชน และชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ความต้องการของบุคคลหลายฝ่ายก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งใน 4 ลักษณะด้วยกัน 1. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ 2. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ 3. ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชน 4. ความขัดแย้งภายในชุมชนเอง

ความขัดแย้งในลักษณะแรก หรือความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน มักเกิดจากปัญหาในแนวทางการปฏิบัติตามนโยบายที่ขัดแย้งกันเองอย่างน้อย 2 ประการ คือ ประการแรก รัฐพยายามยึดทรัพยากรป่าคืนจากชาวบ้าน โดยอ้างว่าเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การปลูกป่า และการประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ซึ่งขัดกับนโยบายการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรักษาป่า และประการที่สอง เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้มงวดกวดขันการให้ประโยชน์จากป่า แต่ขณะเดียวกันรัฐก็มีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์เพื่อส่งออก นโยบายขัดแย้งกันเองทั้งสองประการนี้บางครั้งก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างรัฐกับชุมชน เพราะมีลักษณะเป็นการเลือกปฏิบัติ โดยเลือกใช้นโยบายอนุรักษ์เฉพาะกับชุมชน แต่อนุญาตให้เอกชนเช่าพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนไม้พาณิชย์ได้

ความขัดแย้งในลักษณะที่สองคือ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการแย่งใช้ทรัพยากรป่า ที่ดิน และน้ำของท้องถิ่นโดยนายทุนจากภายนอก จนเกิดผลกระทบหรือเกิดปัญหาต่อการดำรงชีพของชุมชน บ่อยครั้งที่การเข้ามาของผู้มีอิทธิพลแอบอ้างการสัมปทานจากรัฐ เป็นต้น ความขัดแย้งในลักษณะนี้มีรากเหง้ามาจากความลักลั่นทางด้านกฎหมายและนโยบาย และการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่โดยเฉพะนโยบายที่สนับสนุนภาคธุรกิจให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและขาดการตรวจสอบอย่างจริงจังจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ในขณะที่ชุมชนขาดอำนาจและการสนับสนุน

จากกฎหมายเพื่อปกป้องทรัพยากรของท้องถิ่น เมื่อนายทุนไม่ยอมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ จารีต ประเพณีของท้องถิ่น ชุมชนก็ไม่สามารถบังคับเอาผิดหรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาได้

ความขัดแย้งในลักษณะที่สาม คือ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับชุมชน ความขัดแย้งประเภทนี้ มักเป็นการละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างกันและกัน บางชุมชนจะรักษาป่าของตนเองแต่ไปบุกรุกป่าของชุมชนอื่น ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการไม่ยอมรับอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ความขัดแย้งระหว่างชุมชนมีสาเหตุหลักมาจากทิศทางการพัฒนาซึ่งสร้างแรงกดดันให้ชุมชนที่ยากจนต้องใช้พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น และจากการที่สิทธิของชุมชนไม่ได้รับการยอมรับตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามความขัดแย้งระหว่างชุมชนมักจะลงเอยด้วยการประนีประนอมกัน

ความขัดแย้งในลักษณะที่สี่ คือ ความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างกลุ่มที่มีฐานะและผลประโยชน์จากการตัดไม้ซึ่งมักมีฐานะยากจนในบางกรณีผู้นำหมู่บ้านหรือผู้นำหมู่บ้านจะเป็นผู้ค้าไม้กับนายทุนภายนอกเสียเอง และเกิดขัดแย้งกับผู้นำอื่น ๆ ที่ต้องการอนุรักษ์ป่าเป็นต้น

กล่าวโดยสรุปในยุคปัจจุบัน เป็นยุคของการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทวีความขัดแย้งที่รุนแรง และซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ชุมชนได้แสดงศักยภาพในการปรับตัว เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยการคิดค้นแนวทางใหม่ ๆ ในการลดความขัดแย้งและผสมผสานวิธีการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งการช่วยตัวเองและการประสานกับองค์กรภายนอก ทั้งของรัฐและองค์กรเอกชน ชุมชนต้องการร่วมมือกับทุกฝ่ายมิใช่เพียงการเรียกร้อง หรือต่อต้านฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโดยเฉพาะ เพราะชุมชนเองตระหนักดีว่าการแก้ปัญหาในแนวทางที่ถูกต้อง คือ การทำความเข้าใจและแสวงหาความร่วมมือกับทุก ๆ ฝ่ายอย่างต่อเนื่องเพื่อให้องค์กรชุมชนได้รับการยอมรับและสามารถจัดการทรัพยากรของตนเองได้อย่างยั่งยืน

5.2 การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบชุมชนมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการ AIC

กระบวนการ AIC เป็นการสัมมนาเวทีชาวบ้าน เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ตัวแทนชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจสถานการณ์และสามารถควบคุมปัจจัยที่จะช่วยสร้างให้ชุมชนมีศักยภาพที่ดีขึ้น อันจะทำให้เกิดพลังการสร้างสรรค์ มีความคิดริเริ่มและพร้อมที่จะรับผิดชอบร่วมกันกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ของตนเอง

5.2.1 แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบชุมชนมีส่วนร่วม

ผู้จัดการจัดการประชุมสัมมนาเวทีชาวบ้าน โดยผู้ศึกษาได้เชิญผู้นำชุมชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว คณะกรรมการหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้าน ที่ศึกษาและได้เชิญหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ประกอบด้วยอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ และหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะ เข้าร่วมประชุมสัมมนา

จากการประชุมสัมมนาเวทีชาวบ้านทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง และเขตรักษาป่าพันธุ์สัตว์ป่าแม่เลา-แม่สะ) ดังนี้

- ก. การบุกรุกทำลายป่า
- ข. การใช้ที่ดินทำการเกษตร
- ค. การขาดแคลนทรัพยากรน้ำ
- ง. ปัญหาไฟฟ้า

1) สาเหตุของปัญหา

ก. การบุกรุกทำลายป่า ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้ชุมชนต้องการพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น จึงทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในพื้นที่ป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ นอกจากนี้สาเหตุของการบุกรุกทำลายป่าก็มีอีกหลายด้าน เช่น การตัดไม้ขนาดใหญ่ เนื่องจากในเขตพื้นที่ต้นน้ำส่วนใหญ่ยังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ประกอบกับในระยะหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา เส้นทางคมนาคมสะดวกขึ้น อีกทั้งไม่มีราคาแพง จึงมีการลักลอบตัดไม้ใหญ่และแปรรูปออกมาขายตลอดเวลา และประการสุดท้ายได้แก่การนำไม้มาเป็นเชื้อเพลิง อันได้แก่ การนำไม้มาทำเป็นฟืนในการหุงต้ม นอกจากนี้ประชากรส่วนใหญ่ในเขตพื้นที่ศึกษาซึ่งประกอบอาชีพทำสวนชา (สวนเมี่ยง) ถึงร้อยละ 90 ของครัวเรือนทั้งหมด ครัวเรือนเหล่านี้จะต้องใช้ไม้ฟืนทำเป็นเชื้อเพลิงในการนึ่งหรืออบชา (เมี่ยง) การใช้เตาหนึ่งชา (เมี่ยง) ของชุมชนในอดีต ชาวบ้านสร้างแบบโบราณเมื่อจุดไฟจะติดช้าและสิ้นเปลืองไม้ฟืนมาก

ข. การใช้ที่ดินทำการเกษตร การใช้ที่ดินทำการเกษตรยังไม่ถูกต้องในเขตพื้นที่ลาดชัน และการทำไร่เลื่อนลอยแบบกระจัดกระจายในเขตพื้นที่ต้นน้ำ ก่อให้เกิดการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่า มีการเปิดป่าไม้ขนาดใหญ่และเผาเพื่อปลูกข้าวไร่และพืชผักในเขตพื้นที่สูง ซึ่งมีความลาดชัน มีการระบายน้ำดี ทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินสูง ดังนั้นการทำเกษตรในพื้นที่ลาดชันโดยปราศจากการอนุรักษ์หน้าดินจึงมีผลทำให้หน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ถูกชะล้างไปหมดภายในระยะเวลา 1-2 ปี นอกจากนี้การใช้ที่ดินแบบนี้เมื่อดินเสื่อมคุณภาพ ชาวบ้าน

ก็จะย้ายทำเลที่ทำกินไปเรื่อย ๆ เพื่อแสวงหาพื้นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดเพื่อใช้ในการเพาะปลูก เมื่อชาวบ้านทำไร่เลื่อนลอยจนป่าต้นน้ำลำธารหมดเป็นที่ ๆ แล้วก็จะอพยพเคลื่อนย้ายไปยังลุ่มน้ำอื่นต่อไป ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความขัดแย้งในการใช้พื้นที่ทำกินข้ามเขตและปัญหาเรื่องการปกครองตามมาอีกด้วย

ค. การขาดแคลนทรัพยากรน้ำ ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้เด่นชัดขึ้นในปี พ.ศ. 2530 โดยน้ำในลำห้วยต่าง ๆ เริ่มลดน้อยลง ต่อมาในปี พ.ศ.2533-2534 ประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อน ลำน้ำสายหลัก ๆ ภายในเขตตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตงถึงกับแห้งขอดไม่มีน้ำใช้ในการเกษตรและการบริโภคในฤดูแล้ง อีกทั้งในฤดูฝนน้ำก็จะมีตะกอนขุ่นข้น สกปรก เนื่องมาจากการชะล้างพังทลายของหน้าดิน

ง. ปัญหาไฟป่า เป็นปัญหาทางการทำลายป่าที่สำคัญ โดยไฟป่าจะทำลายกล้าไม้ที่กำลังจะเจริญเติบโตในไร่เลื่อนลอย ซึ่งกำลังจะฟื้นตัวเองเป็นป่าให้ตายไป นอกจากนี้ไฟปายังเผาผลาญเศษไม้ ใบไม้ และฮิวมัส ตลอดจนวัชพืชและไม้พุ่มขนาดเล็กที่เป็นตัวปกคลุมหน้าดิน และเป็นตัวดูดซับน้ำเหมือนมีฟองน้ำอยู่ในป่า ไฟป่าในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษาส่วนใหญ่เกิดจากการเผาไร่โดยปราศจากการควบคุม การเผาแนวกันไฟชายสวนเพื่อป้องกันไฟลามเข้ามาในบ้านและสวนชา (เมี่ยง) การเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ การเผาป่าเพื่อให้เกิดทางสัญจรไปมาสะดวก การแก่งจุดไฟเผาป่าโดยตรง ฯลฯ

2) กระบวนการ AIC และ ภาพฝัน

จากการที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปดำเนินการจัดเก็บข้อมูล โดยใช้กระบวนการ AIC กับประชากรกลุ่มตัวอย่าง ทั้ง 3 ชุมชน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชน โดยร่วมกันหาสาเหตุที่ทรัพยากรถูกทำลายว่ามาจากภายในและภายนอกชุมชน และต่างมีภาพฝัน หรือความต้องการให้สภาพทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์อย่างเดิมกลับคืนมา ตลอดจนได้ร่วมกันกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานของรัฐ ชุมชน และองค์กรเอกชน

ภาพฝัน เป็นความประสงค์และความต้องการของผู้เข้าร่วมสัมมนาให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและสภาพทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ได้แก่

1. ต้องการรวมตัวกันฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารที่เสื่อมโทรม ด้วยการปลูกป่าเพื่อให้เป็นป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์และมีน้ำไหลหล่อเลี้ยงชุมชนในพื้นที่อยู่อาศัยตลอดไป
2. ต้องการกำหนดพื้นที่ทำกินราษฎร และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติและเขตศึกษาพันธุ์สัตว์ป่า) ให้ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับได้ของทุกชุมชน

3. ต้องการกรรมสิทธิ์ทั้งที่อยู่อาศัย และที่ทำกินที่ได้ครอบครองอยู่ในปัจจุบัน
4. ต้องการให้ทางราชการทำการฝึกอบรม ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ และควรจัดให้มีการศึกษาดูงานเพื่อจะให้เกิดความคิดริเริ่มนำมาปรับใช้ในชุมชนของตนเอง
5. ต้องการผู้นำชุมชนที่ให้ความสนใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อช่วยผลักดันให้ชุมชนต่าง ๆ นำไปปฏิบัติต่อไป
6. ต้องการให้ทางราชการหรือองค์กรเอกชนเข้ามาส่งเสริมการเกษตรเชิงอนุรักษ์เพื่อทดแทนการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งปัจจุบันกำลังประสบปัญหาในด้านพื้นที่ทำกินมีน้อย ไม่เพียงพอ
7. ต้องการระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่ดีกว่าในปัจจุบัน อันประกอบด้วยถนน น้ำประปา และไฟฟ้า เป็นต้น
8. ต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำและมีความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อช่วยกันปกป้องดูแลทรัพยากร และร่วมกันออกกฎระเบียบเพื่อให้เป็นบรรทัดฐานเดียวกันในทุกชุมชน
9. อยากให้เกิดการยอมรับ และปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ได้ร่วมกันกำหนดขึ้นในทุกชุมชน
10. ต้องการความร่วมมือในการประสานงานจากหน่วยงานรัฐ ชุมชนและองค์กรเอกชนเพื่อให้คำปรึกษาแก่ชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนาชุมชนโดยควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันนำมาซึ่งการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าอย่างยั่งยืน

3) มาตรการหรือวิธีการ

1. มีความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐและองค์กรเอกชน เพื่อวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน และร่วมกันกำหนดแนวเขตป่าอนุรักษ์ให้ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับได้ของทุกชุมชน โดยไม่มีการย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์
2. ขอกำลังสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรเอกชน เกี่ยวกับความรู้ในด้านวิชาการ งบประมาณ ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพเชิงอนุรักษ์เพื่อเป็นการเสริมรายได้ให้กับชุมชน
3. การร่วมมือกันของรัฐ องค์กรเอกชน และชุมชนในการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำเพื่อออกกฎระเบียบ ข้อบังคับ และวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

5.2.2 การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบชุมชนมีส่วนร่วม

จากการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนสภาพของปัญหาอุปสรรค ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการศึกษามีส่วนร่วม (กระบวนการ AIC) ของชุมชนที่ศึกษาทั้ง 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแม่แวม ชุมชนบ้านห้วยหก และชุมชนบ้านทุ่งยั้ง แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงสภาพของปัญหา สาเหตุและมาตรการหรือวิธีการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผลที่ได้จากการศึกษาจึงนำมาใช้ในการวางแผนการจัดการพื้นที่ในความรับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะต่อไป

แผนงานและกิจกรรมการจัดการพื้นที่ที่หน่วยจัดการต้นน้ำ เกิดจากการนำข้อมูลที่ได้นำมาแสดงรายละเอียดลงบนแผนที่ดำเนินการของหน่วย ซึ่งจะให้เห็นสภาพปัญหาและสถานะของพื้นที่นั้นอันจะก่อให้เกิดกิจกรรมว่าจะจัดการทรัพยากรดังกล่าวอย่างไร ให้บรรลุวัตถุประสงค์การจัดการพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ตามแนวทางของส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำในพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำทุกหน่วย ประกอบด้วยทรัพยากร 2 ประเภท คือ ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งรวมถึงชุมชนด้วย ดังนั้นแผนงานก็ต้องมุ่งที่จะบริหารและจัดการทรัพยากรดังกล่าวให้ดำรงอยู่อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

5.3 แผนงานและกิจกรรมการจัดการพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำ

5.3.1 การจัดการทรัพยากรป่าไม้

- ดำเนินการควบคุมป้องกันและรักษาพื้นที่ป่าไม้ที่ยังคงสภาพป่าสมบูรณ์ ด้วยการป้องกันไฟป่า จัดชุดลาดตระเวนตรวจการณ์และยามป้องกันไฟ
- ดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่ที่ถูกบุกรุกทำลาย โดยการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ที่ถูกทำลายอย่างสิ้นเชิง และฟื้นฟูให้พื้นที่ที่ถูกทำลายแต่ยังคงสภาพป่าที่สามารถฟื้นฟูตัวเองตามธรรมชาติได้ โดยการดูแลป้องกันมิให้ถูกรบกวน
- ดำเนินการอนุรักษ์ด้วยการจำแนกพื้นที่ป่าสำหรับการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ด้วยการนำเทคนิควิชาการไปประยุกต์ใช้อย่างสอดคล้อง และเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด เช่น โครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน ป่าหัวน้ำ
- ดำเนินการส่งเสริมสนับสนุนชุมชนให้มีส่วนร่วมในการดำเนินการควบคุมป้องกันรักษาและฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

5.3.2 การจัดการทรัพยากรดิน

- ป้องกันและอนุรักษ์ดินในพื้นที่ที่เสี่ยงต่อการเกิดการชะล้างพังทลายของดินด้วยการปลูกพืชคลุมดิน ทำแนวอนุรักษ์หญ้าแฝก ทำฝายดักดินตะกอน
- กำหนดขอบเขตพื้นที่ทำการเกษตรของชุมชนในพื้นที่
- วางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินให้สอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์
- ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการใช้พื้นที่ลักษณะถาวร มีการปรับปรุงบำรุงดิน ทำการเกษตรแบบผสมผสาน เกษตรเชิงอนุรักษ์ ทำแปลงทดลองสาธิตการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์ดินในพื้นที่
- ควบคุมบังคับใช้กฎระเบียบข้อบังคับกฎหมาย เพื่อการป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรดิน

5.3.3 การจัดการทรัพยากรน้ำ

- จัดสร้างฝายต้นน้ำลำธาร เพื่อชะลอการไหลของน้ำ เพิ่มความชุ่มชื้นและดักดินตะกอน
- สนับสนุนให้มีการจัดระบบการใช้น้ำในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำขนาดเล็ก ระบบประปาภูเขา
- สนับสนุนให้มีการจัดระบบน้ำ เพื่อการเกษตร ได้แก่ ระบบเหมืองฝาย คลองส่งน้ำ
- สนับสนุนเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในการจัดสรรและใช้ประโยชน์น้ำบนพื้นที่สูง

5.3.4 แผนงานด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์ (ชุมชน)

ก) การสร้างและพัฒนาจิตสำนึกชุมชน

- จัดฝึกอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน และจัดเวทีชาวบ้านแก่ชุมชน ผู้นำชุมชนในพื้นที่เพื่อให้ความรู้และเพิ่มทักษะประสบการณ์ในการบริหารและจัดการทรัพยากรมนุษย์ (ชุมชน)
- ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรในชุมชน เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ (ชุมชน)
- เสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพของกลุ่มองค์กรชุมชนให้เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยชุมชน

ข) การส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนในการบริหารจัดการ
การทรัพยากร

- สนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการ
ทรัพยากรมนุษย์ (ชุมชน) ได้แก่ งานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ สังคม การปกครอง
- สนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มองค์กรชุมชนในการบริหารจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำการเกษตร การกำหนดกฎระเบียบการใช้
ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ

- สนับสนุนงบประมาณแก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ค) การส่งเสริมคุณภาพชีวิตและพัฒนาสังคม

- จัดให้มีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อร่วมพัฒนา
คุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่
- จัดฝึกอบรม ศึกษาดูงานแก่กลุ่มองค์กรชุมชน เกี่ยวกับการพัฒนา
คุณภาพชีวิตและสังคม ได้แก่ ด้านอาชีพ ด้านสาธารณสุข

5.3.5 แผนงานด้านการประสานการให้บริการความรู้

- เสริมสร้างศักยภาพของหน่วยงานให้มีความพร้อมสำหรับการให้
บริการความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแก่บุคคล กลุ่มองค์กรต่าง ๆ
- สนับสนุนการดำเนินงานของหน่วยงานในด้านการพัฒนาสร้างสรรค์
กิจกรรมการให้บริการความรู้
- เสริมสร้างและพัฒนาบุคลากรชุมชน กลุ่มองค์กรชุมชนที่มีศักยภาพ
ให้สามารถให้บริการความรู้แก่บุคคล กลุ่มองค์กรที่สนใจได้
- ทำแปลงทดลองสาธิตการใช้ประโยชน์พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และ
การปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์ดินในพื้นที่
- ควบคุมบังคับใช้กฎระเบียบข้อบังคับกฎหมาย เพื่อการป้องกันและ
อนุรักษ์ทรัพยากรดิน